

ISSN 1848-4387

HRVATSKO FILOZOFSKO DRUŠTVO

**ODSJEK ZA FILOZOFIJU
FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U SPLITU**

Simpozij
**VII. MEDITERANSKI
KORIJENI FILOZOFIJE**

4.–6. travnja 2013.

**Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu
Poljana kraljice Jelene 1/III
(uz Peristil), Split**

Organizacijski odbor

prof. dr. sc. Mislav Kukoč, predsjednik Organizacijskog odbora
doc. dr. sc. Marita Brčić, tajnica
Mira Matijević, poslovna voditeljica
prof. dr. sc. Pavo Barišić
prof. dr. sc. Dunja Jutronić
prof. dr. sc. Luka Tomašević
doc. dr. sc. Borislav Dadić
doc. dr. sc. Tonči Kokić
doc. dr. sc. Hrvoje Relja
Ljudevit Hanžek, mag. phil.
Emil Kušan, mag. phil.

Organizatori

Hrvatsko filozofsko društvo
Odsjek za filozofiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

Simpozij se organizira uz potporu

Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu
Sveučilišta u Splitu
Poglavarstva grada Splita
Hrvatske turističke zajednice
Turističke zajednice grada Splita
Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja, Split

Sadržaj

<i>Mislav Kukoč</i> , Uvod: VII. Mediteranski korijeni filozofije	5
Program simpozija	7
Sažeci izlaganja	13
Adresar sudionika	55

Uvod

VII. MEDITERANSKI KORIJENI FILOZOFIJE

Mislav Kukoč

Predsjednik Organizacijskog odbora simpozija

Hrvatsko filozofsko društvo i Odsjek za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu organiziraju međunarodni filozofski i interdisciplinarni simpozij *VII. Mediteranski korijeni filozofije*, od 4. do 6. travnja 2013. godine, u novom prostoru Filozofskog fakulteta u Splitu, koji je smješten na Peristilu, središnjem trgu veličanstvene Dioklecijanove palače, spomenika nulte kategorije svjetske kulturne baštine pod zaštitom UNESCO-a, što kao ogledni primjerak mediteranske kulturne baštine savršeno korespondira s duhom i svrhom simpozija.

Mediteran je kolijevka zapadno-europske filozofije i znanosti koja, zajedno s također mediteranskim naslijeđem hebrejsko-kršćanske religijske tradicije udara temelje zapadno-europske kulture i civilizacije. Zapadna filozofija i znanost započinju svoj povijesni razvoj početkom 6. st. pr. Kr. na istočnoj obali Mediterana, u maolazijskim grčkim kolonijama Miletu i Efezu, te obližnjim otocima, potom se širi do Eleje i Sicilije da bi svoj vrhunac postigla u Ateni, jednom od središta antičkog Mediterana. Daljnji razvoj antičke filozofije, od helenizma do srednjovjekovne epohe, preko novih središta filozofske misli Aleksandrije, Antiohije, Kartage i Rima također je sudbinski vezan za Mediteran. Stvaranje, sukobljavanje i međusobno prožimanje mediteranskih kultura, specifični mediteranski multikulturalizam dao je bitno obilježje daljnjem razvoju filozofije Zapada. Grčka i rimska antika, helenističko-rimsko naslijeđe, Bizant, orijentalne arapske tradicije, uz pečat nove islamske religije stapaju se u islamsko-arapsku srednjovjekovnu filozofiju, kulturu i civilizaciju. Bizantinci su grčku filozofiju prenijeli Arapima, a oni, posredstvom križarskih ratova, preko svojih vodećih filozofa, Avicene, Averoesa, Ibn Halduna, vratili Europi u njoj već zaboravljeno naslijeđe Aristotelove filozofije.

To su samo neke od početnih premisa i mogućih naputaka za tematiziranje sadržaja simpozija *Mediteranski korijeni filozofije*. Dakako ne i jedini. Sljedeći aspekt koji ulazi u tematski okvir simpozija odnosi se na utemeljenje hrvatske filozofije, koja se, kako u svojim početcima, tako i u najsjajnijim vrhuncima, korijeni u mediteranskom dijelu svojega višeregionalnoga kulturnog identiteta. Počam od Hermana Dalmatina, preko Marka Marulića, pa do Matije Vlačića Ilirika, Frane Petrića i Ruđera Boškovića, da spomenemo samo najznamenitija imena.

Treći sklop što ulazi u okvir teme simpozija odnosi se na filozofsko ali i interdisciplinarno promišljanje specifičnosti mediteranskog multikulturalnog prostora koji je iznjedrio aktualne međucivilizacijske napetosti koje prijete globalnim sukobom civilizacija, ali otvaraju i mogućnosti dijaloga i pomirenja. S tim u svezi otvaraju se pitanja na koja bi ovaj simpozij mogao ponuditi odgovore:

- Utječu li mediteranski korijeni filozofije na nastanak i razvoj suvremene filozofije Mediterana?
- Filozofsko promišljanje mediteranskog multikulturalizma
- Poticaji mediteranske filozofije za utemeljenje globalnog ethosa kao pretpostavke međucivilizacijskog dijaloga
- Filozofija Mediterana kao globalizacijska paradigma

Nastavljajući tradiciju promoviranja novih izdanja mediteranske filozofije na simpoziju će i ove godine biti predstavljene dvije knjige, tematski vezane uz *Mediteranske korijene filozofije*. Knjiga *Uvod u arapsku filozofiju* djelo je istaknutog hrvatskog arabista, stručnjaka za arapsku filozofiju i gostujućeg predavača na Filozofskom fakultetu u Splitu Danijela Bučana, koje je, kao udžbenik Sveučilišta u Splitu, objavljeno u nakladi Filozofskog fakulteta u Splitu. Druga knjiga *Između Srednje Europe i Mediterana: Filozofija Nikole Skledara*, zbornik je radova s prošlogodišnjih *Mediteranskih korijena filozofije* posvećenih liku i djelu našega omiljenoga filozofa i kulturologa. Tematski blokovi s prethodnih simpozija objavljeni su u časopisima *Filozofska istraživanja* br. 107 i 116, i *Metodički ogledi* br. 33 i 34, kao i u opsežnom zborniku *Filozofija Mediterana*, u nakladi Hrvatskog filozofskog društva, Zagreb, 2009. Izbor radova s prošlogodišnjeg i ovogodišnjeg simpozija bit će tiskan u nakladi Filozofskog fakulteta u Splitu. Sve to neprijeporno potvrđuje da *Mediteranski korijeni filozofije* ostavljaju zamjetan materijalni i duhovni trag koji se sve više širi mediteranskim duhovnim prostorom.

PROGRAM SIMPOZIJA

ČETVRTAK, 4. travnja 2013.

09.00–09.30 **Otvaranje skupa i pozdravne riječi**

Mislav Kukoč, predsjednik Organizacijskog odbora

Nada Gosić, predsjednica Hrvatskog filozofskog društva

Marko Trogrlić, dekan Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu

Ivan Pavić, rektor Sveučilišta u Splitu

Maja Munivrana, pročelnica Ureda za kulturu grada Splita

09.30–09.45 **Darko Polšek** (Zagreb): Deset teza »o nama – onda«. Što možemo naučiti od civilizacija Mediterana?

09.45–10.00 **Pavo Barišić** (Zagreb/Split): Deliberativna demokracija iz mediteranskoga obzora

10.00–10.15 **Marita Brčić Kuljiš** (Split): Biti građanin u participativnoj i predstavničkoj demokraciji

10.15–10.30 **Mislav Kukoč** (Split): Mediteranski doprinos europeizaciji bioetike

10.30–11.00 *Rasprava*

11.00–11.30 *Stanka za kavu*

11.30–11.45 **Berislav Žarnić** (Split): Deontička logika, metanormativna teorija i etika komunikacije

11.45–12.00 **Dafne Vidanec** (Zagreb/Zaprešić): Sreća i ljudsko djelovanje: antropologijsko-filozofijsko-psihologijski i etički pristup problemu

12.00–12.15 **Dragan Poljak, Franjo Sokolić, Mirko Jakić** (Split): Fizikalno-filozofski aspekti asimetrije vremena

12.15–12.30 **Spahija Kozlić** (Zenica): Potčinjeno mišljenje u svjetlu kibernetičkog zahtjeva za totalno uređenim društvom

12.30–13.00 *Rasprava*

13.00–15.00 *Stanka za ručak*

- 15.00–15.15 **Željko Kaluđerović** (Novi Sad): Herodotovo shvaćanje *dikaioSYne*
- 15.15–15.30 **Željko Škuljević** (Zenica): Sokratova pjesnička krivnja
- 15.30–15.45 **Zoran Arsović** (Banja Luka): *Fedon* ili što znači filozofija
- 15.45–16.30 *Rasprava*
- 16.30–17.30 *Stanka za kavu*
- 17.30–17.45 **Krešimir Čvrljak** (Zagreb): Uz antičke, i (pred)renesansni Grci učitelji humanističke Europe (s jakim odrazima u hrvatskih renesansnih humanista)
- 17.45–18.00 **Anto Ledić** (Zenica): Transformacija obiteljske zajednice od antičkih vremena do danas
- 18.00–18.15 **Marijana Kolednjak** (Varaždin): Razvoj kao sloboda
- 18.15–18.30 **Nikola Tadić** (Sisak): Korčula naše mladosti
- 18.30–19.00 *Rasprava*
- 19.30 *Večera*

PETAK, 5. travnja 2013.

Plenarno izlaganje

- 09.00–09.30 **Gottfried Küenzlen** (München): Secularity of the State and Religion
- 09.30–09.45 **Daniel Bučan** (Zagreb): Avicennin nauk o duši kao okvir za cjelovitu filozofiju
- 09.45–10.00 **Nusret Isanović** (Sarajevo/Zenica): Odnos filozofije i religije u Ibn Rušdovom mišljenju – dimenzija mediteranske tradicije racionaliteta
- 10.00–10.15 **Nebojša Vasić** (Zenica): Ideja *ahimse* – metafizički imperativ ili patetični prizvuk drevne filozofije

- 10.15–10.30 **Stanko Vlaški** (Novi Sad): Novalisovo romantiziranje kršćanske povijesti i pitanje ujedinjenja Europe
- 10.30–11.00 *Rasprava*
- 11.00–11.30 *Stanka za kavu*
- 11.30–11.45 **Anita Lunić** (Split): Između književnosti i filozofije: egzistencijalizam mediteranskog kruga
- 11.45–12.00 **Miroslava Vučko** (Osijek): Narcis – od bajoslovnoga i antičkoga do Christopher Lashova. Zbiljski Ja ili moje snovito jastvo?
- 12.00–12.15 **Nataša Škuljević** (Zenica): Marquise de Sade: kruti ateizam ili paradoks božanskog
- 12.15–12.30 **Tonći Kokić** (Split): Ispitivanje mogućnosti jedinstvenog spolnog odgoja
- 12.30–13.00 *Rasprava*
- 13.00–15.30 *Stanka za ručak*
- 15.30–15.45 **Enis Zebić** (Zagreb): Jedna moguća skica za filozofiju politike Vinka Kriškovića
- 15.45–16.00 **Damir Smiljanić** (Novi Sad): Oglad o negativnoj karakterologiji Vladimira Dvornikovića
- 16.00–16.15 **Ljudevit Fran Ježić** (Zagreb): O pojmu hrvatske filozofije
- 16.15–16.30 **Andrea Ratković** (Novi Sad): Autodestrukcija jednog društva
- 16.30–17.00 *Rasprava*
- 17.00–17.30 *Stanka za kavu*
- 17.30–17.45 **Dušan Čizmić Marović** (Split): Povijest filozofije kao filozofski i pedagoški problem

17.45–18.00 **Ljudevit Hanžek** (Split): Hume o (ne)postojanju svjesnog subjekta

18.00–18.15 **Emil Kušan** (Split): Schellingov spis *O bitstvu slobode* kao spekulativna interpretacija Kantove etike

18.15–18.30 **Sulejman Bosto** (Sarajevo): Priroda vs. kultura, ili: između determinizma i slobode

18.30–19.00 *Rasprava*

19.00–20.00 **Predstavljanje knjiga**

- Danijel Bučan, *Uvod u arapsku filozofiju* (Filozofski fakultet, Odsjek za filozofiju, Split 2013.)
Predstavljajući: Marko Trogrlić, Pavo Barišić i autor
- Mislav Kukoč (ur.), *Između Srednje Europe i Mediterana: filozofija Nikole Skledara* (VŠPU Baltazar Adam Krčelić, Zaprešić 2012.)
Predstavljajući: Željko Škuljević, Nikola Tadić i urednik

20.00–20.15 *Zatvaranje simpozija*

20.30 *Svečana večera*

SUBOTA, 6. travnja 2013.

08.00–17.00 *Izlet u Šibenik, Skradin i na Slapove Krke*

SAŽECI IZLAGANJA

ZORAN ARSOVIĆ

Filozofski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci

Fedon ili što znači filozofija

Nesporno je da filozofija sebe uvijek dovodi u upitnost, čak postoji stanovita naređenost filozofu da sebe i ono čime se bavi stalno izlaže riziku, ali samo jednom to se čini »krajnje iskreno« i na zaista »radikalna način« – u času smrti. Platonov *Fedon* filozofiju pokazuje u tom ekstremnom času i ekstremnoj zadaći: iznijeti se(be) pred licem smrti i položiti račun o pravu na važenje u jednom životu. U području koje nije više ničim osigurano filozofija je prinuđena da otvori srce, da se razkruži, izvrne »kao rukavica što se izvrće« (Levinas). Pred našim očima puca po šavovima. Pucanje nije uzalud, već je neka vrsta žrtve: samo pucajući filozofija je u stanju proizvesti prasak životne značajnosti. Bivajući prikaz tog i takvog praska, *Fedon* demonstrira odgovor na staro ali uvijek aktualno pitanje: *što znači filozofija*.

PAVO BARIŠIĆ

Institut za filozofiju Zagreb / Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

Deliberativna demokracija iz mediteranskoga obzora

Pojam ‘deliberativne demokracije’ nalazi se u žarištu rasprava političke filozofije već tri desetljeća. Na angloameričkoj pozornici rasprava se nadovezala u prvom redu na postavke Johna Rawlsa u radovima autora kao što su Joseph M. Bessette, James S. Fishkin, James Bohman, William Rehg, Jon Elster, John Dryzek, a u novije vrijeme poglavito Daniel Thompson i Amy Gutman. U njemačkoj filozofskoj raspravi ključne teze o deliberativnoj demokraciji izložio je Jürgen Habermas. Dok na jednoj strani prevladavaju rasprave o proceduralnoj strani demokracije, na drugoj se težište postavlja na diskurs javnosti koja nadilazi formalni okvir parlamentarnih institucija. Međutim, većina zagovornika deliberativne demokracije slaže se u odnosu na njezino prvotno mediteransko izvorište. Polazište je u antičkom grčkom otkriću da se politika stvara skupnim govorom, savjetovanjem, pretresanjem, odvagivanjem i djelovanjem. Na to ukazuje i sam naslovni izraz ‘deliberativna’, izveden iz *deliberare* – u savjetovanju i razgovoru zajednički promišljati, odvagivati, razmatrati i odlučivati. U predavanju će biti riječi o tome koliko je poimanje bitnih elemenata demokracije, javna rasprava i zajedničko odlučivanje, kako ga je sažeo Aristotel u svojim razmatranjima politike, prisutno u suvremenim teorijama deliberativne demokracije.

SULEJMAN BOSTO

Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu

Priroda vs. kultura, ili: između determinizma i slobode

Polazeći od tradicionalne opozicije prirode i kulture ovaj prilog nastoji pokazati teškoće ovog »čistog« dualističkog shematizma – ukoliko se u našoj epohi i u suvremenim, spoznajno-teorijskim, antropološkim, etičkim te u znanstveno-tehničkim perspektivama, s one strane tog dualizma postavlja pitanje »*ljudske prirode*« i njezine kompleksne strukturalnosti, njezine »dvoznačnosti« ili »višeznačnosti«, odnosno njezine »dvovalentnosti« ili »polivalentnosti« (a na protusvjetlu tradiranih dualističkih figura: *tijelo*(= priroda) vs. *duh* (= subjekt/svijest/um); *priroda* vs. *povijest*, *priroda* vs. *kultura* itd.

Na toj se osnovi kristalizira središnja problemska opozicija ovog priloга, opozicija *prirode i kulture*, pri čemu se ta opozicija specifično egzemplificira kao pitanje odnosa prirode (kao »carstva nužnosti«) i kulture (kao učinak ljudske slobode, ili kao »carstvo slobode«). U pitanju je poznato razlikovanje »kauzaliteta prirode« i »kauzaliteta slobode« i iz toga izvedeno pitanje determinizma i slobode.

Problematiziranje ovog odnosa uključuje kako višeznačnost pojma prirode tako i pojma kulture, a specificira se na primjeru suvremenog naturalističkog redukcionizma slike čovjeka koji (redukcionizam) još od početka znanstveno-tehničke moderne baštini program »desakraliziranja prirode« (odnosno: »odčaravanja svijeta«, ili svodenje »prirodnog ljudskog supstrata« na znanstveno i tehnički manipulabilan »predmet« u laboratoriju znanstveno-tehničkog »kreacionizma«, na primjer: u laboratoriju genetičkog inženjeringa ili u neuroznanostima: svodenja slike čovjeka na empirijski odredive alternative). Tome se, kao protuteža, alternira slika »resakraliziranja unutarne čovjekove prirode« i otvara rasprava o mogućnosti »moraliziranja ljudske prirode« (J. Habermas) te ispituje mogućnost da se na nov način misli dijalektika nužnosti i slobode u smislu dvostruke i dvoznačne »ljudske naravi«.

MARITA BRČIĆ KULJIŠ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

Biti građanin u participativnoj i predstavničkoj demokraciji

Građanstvo, kao skup prava i obveza, najbolje se realizira u demokratskom kontekstu koji osigurava okvir za priznavanje prava i mehanizme za njihovo ostvarivanje. Samim time jer su društvena kategorija, prava za sobom, i logički i empirijski, povlače obveze.

U demokratskom poretku, u tome smislu, razlikujemo legalne i političke obveze. Dok legalne obveze (plaćanje poreza, poštivanje zakona, sudjelovanje u obrani zemlje), kako im i sam naziv kaže, podliježu zakonu, dotle političke obveze (sudjelovanje u javnim poslovima, suprotstavljanje nepravdama u društvu, uljudnost, odgovornost), jer su moralno utemeljene, ovise samo o moralnom sankcioniranju.

Antičko shvaćanje građanina polazi od pretpostavke preklapanja etike i politike. Prihvaćajući državištvo ili politiku najpoglavitijom znanošću koja se bavi onime što je pravedno i plemenito, građani pronalaze utemeljenje da, osim legalnih obveza, izvrše i političke obveze. Stoga je jasno zašto je participativna demokracija bila prikladna politička forma za aktivnog građanina antičkog polisa.

Novovjekovno, a samim time i suvremeno poimanje politike kao vještine vladanja i tehnike zadobivanja i održavanja moći, koja, u 'ublaženom' obliku, progovara preko predstavničke demokracije, potiče kod građana samointereseno djelovanje radi maksimizacije vlastite koristi. U takvom kontekstu, građanima odgovaraju osigurana prava, ali i činjenica da se nepoštivanje političkih obveza ne sankcionira.

Ova godina, 2013., proglašena je od strane Europske komisije, a na prijedlog Europskog parlamenta, Europskom godinom građana. Na tragu toga valja razmotriti ulogu i položaj građanina parlamentarne demokracije u pokušaju zagovaranja participativne demokracije.

DANIEL BUČAN

Zagreb

Avicennin nauk o duši kao okvir za cjelovitu filozofiju

Abū ‘Alī Ibn Sīnā (Avicenna) (980.–1037.) svoj je prvi filozofijski spis naslovio *O ljudskoj duši od stupnja njezina začetka do stupnja njezine upotpunjenosti*, a njegov zadnji napisani tekst nosi naslov *Rasprava o razumnoj duši*.

Tako se Avicennin filozofski *curriculum* u cjelini smjestio u okvir određen *pitanjem duše*. Kao da to nije slučajno; jer onaj tko razmotri njegovo sveukupno filozofsko djelo i pokuša to djelo na temelju takova cjelovitog uvida interpretirati kao sustavno strukturiranu te ujedno cjelovitu misao, neće moći olako odbaciti uvjerenje jednog od najuglednijih avicennista, Amerikanca Dimitrija Gutasa, da Avicennin cjeloviti nauk o duši sadrži u sebi sve njegove temeljne filozofske ideje i uvide.

Nastavljajući tradiciju aristotelizma, Avicenna (kao, uostalom, i drugi srednjovjekovni mislioci) psihologiju – tj. nauk o duši – neupitno poima kao pripadajuću prirodnim znanostima, prvenstveno stoga što se ona bavi svim vidovima onoga što se naziva ‘životom’, a osobito pitanjima osjetilne i umske spoznaje. Stoga je Avicenna svoj nauk o duši napisao kao šesti dio svoje *Fizike*, i stoga se u bitnome oslonio na Aristotelovu psihologiju i na učenja o duši i tijelu grčkih liječnika-filozofa, u prvome redu Galena, premda dijelom – u nauku o umu i teoriji spoznaje – u obzir uzima Platona i neoplatoničare, no vrlo često polemizirajući s njihovim stajalištima.

Uvodeći u svoj spis o duši, Avicenna odmah na početku kaže da mu – budući da je u prvih pet knjiga *Fizike* govorio o pitanjima što pripadaju u znanost o prirodi – preostaje govoriti o biljkama i živim bićima, koja su sopstva što su postala sućine zahvaljujući obliku, koji je duša, i tvari, koja je tijelo (najavljujući još sedmu i osmu knjigu u kojoj će biti riječi o habitusu biljaka i habitusu živih bića). Time je svoj nauk o duši kontekstualizirao kao dio ‘znanosti o prirodnim stvarima’, tj. *Fizike*.

Kako Avicenna kaže, »uvidi u znanosti o prirodi navlastito se tiču onoga što pripada prirodnim stvarima, a to je ono što ima vezu s tvarju i s

kretanjem«, a to svakako jest duša sa svojom vegetativnom, pokretačkom, zamjedbenom i spoznajnom funkcijom. Duša pak utoliko što je netjelesno sopstvo (koje se na razne načine povezuje s nebeskim svijetom) može biti i predmet metafizike, što Avicenna (na istome mjestu) napominje ovim riječima: »No s obzirom na to da na ovome mjestu govorimo samo o duši kao duši, i [o duši] pridruženoj tvari, ne moramo – govoreći o prirodi – govoriti o uskrsnuću duše i prijeći na filozofijsko umijeće [tj. metafiziku] te u njemu izlagati umski uvid u ono što je odvojeno [od tvari].« I premda se pitanjima koja se tiču opstanka i sudbine ljudske duše nakon smrti bavi u *Metafizici*, peta rasprava knjige *O duši* djelomice je posvećena upravo tim pitanjima.

No možda najbolje o Avicenninu poimanju duše – odnosno o mjestu što ga nauk o duši treba imati u filozofijskim znanostima – govori zadnji tekst što ga je Avicenna napisao, *Risāla fī-n-nafs wa buqāiha wa ma'ādiha*. U njemu je riječ o ljudskoj duši.

Taj (zadnji napisani) Avicennin tekst ugledni američki avicennist Dimitri Gutas smatra nekom vrstom sažetka njegove filozofije u cjelini. Jer »proučavanje razumne duše obuhvaća teorijske znanosti, metafiziku (spoznaju Boga i pojamninâ), fiziku (De Anima) i praktičke zanosti, etiku i vjerezakon. Razumna duša je stjecište filozofijske teorije i prakse [...]. Znanost koja predstavlja to proučavanje – metafizika razumne duše – stoga je najviši stupanj filozofijskih znanosti«. U tomu smislu 'metafizika razumne duše', baveći se opstankom ljudske duše poslije smrti i njezinom eshatološkom sudbinom, zapravo predstavlja kontekst u kojemu Avicenna aristotelovsku tradiciju nadograđuje i razrađuje oslanjajući se na plotinovsku ideju sprege duše s Jednim, na neplatoničku emanatističku kozmologiju i na ideju božanske providnosti, što razumnoj duši pribavlja njezinu ontološku stupnjevitost.

Avicennina *Knjiga o duši* svakako je jedno od njegovih najvažnijih djela, i jedno od onih koje je imalo osobita utjecaja na srednjovjekovnu europsku filozofiju. Premda su znanstveni korijeni Avicennine teorije o duši odavno zastarjeli (kao uostalom i Aristotelove teorije na kojima se ona najvećim dijelom zasniva), ta je knjiga jedno od najboljih svjedočanstava o tomu kako su znanstveni uvidi često preduvjet *filozofijskog* mišljenja i spoznavanja. U tomu smislu djelo kakovo je *Knjiga o duši* ne može zastarjeti.

DUŠAN ČIZMIĆ MAROVIĆ

Universitas, list Sveučilišta u Splitu

Povijest filozofije kao filozofski i pedagoški problem

Tema je ovog priopćenja filozofski, kontemporalni i pedagoški značaj odnosa filozofije spram vlastite povijesti. Za razliku od religije i od znanosti, filozofija ima povijest jer se ne temelji na autoritetu Objave i ne razvija napuštanjem prošlih filozofija. Filozofija može biti suvremena samo kao epohalna misao koja reintegrira cjelinu vlastite povijesti. No kao što je nakon antike zbog podređenosti religiji filozofija bila u genitivu, u posthegelovskom je razdoblju, koje još traje, podređena znanostima. A 'u genitivu' filozofija gubi bitnu vezu s vlastitom poviješću koja biva svedena na herbar filozofema, sastavljen po proizvoljnim spiskovima problema ili po linearnom ritmu kalendarskog vremena. Stoga su najviši dosezi obaju ključnih razdoblja zapadne misli – od Platona do Aristotela i od Kanta do Hegela – izgubljeni za duh vremena u mjeri koja ugrožava samu mogućnost pedagoškog posredovanja filozofijske baštine.

KREŠIMIR ČVRLJAK

Zagreb

Uz antičke, i (pred)renesansni Grci učitelji humanističke Europe (s jakim odrazima u hrvatskih renesansnih humanista)

Grčki, mahom konstantinopolski intelektualno-emigrantski gremij što ga na tlu Italije u 15. st. čine Theodoros Metochites, Georgios Gemistos Plethon, Manuel Bryennios, Manuel Chrysolaras, Georgios Trapezuntios, Theodoros iz Gaze, Gennadios Sholarios, Andronikos Kallistos, Janos Basilios Besarion, Janos Argyropulos, Michael Apostolios, Demetrios Kalkondyles, Janos Laskaris, Leonardos Sofianos i drugi koje povijest filozofije nije registrirala u mjeri u kojoj i njihove glavne predstavnike – oni su Hegelovi najplemenitiji i najelitniji bizantski prebjezi u svoju novu, prije svega intelektualnu postojbinu: u Italiju. Vrlo dobro su oni znali da na prostoru Bizanta, još od polovine 14. st., neće tako skoro ni prestati zveckati oružje ni muze prekinuti svoju šutnju. Stoga su ti iseljenici-filozofi, redomice veleumnici i doskora među najvažnijim europskim humanistima, odlučili napustiti svoja tisućljetna ognjišta da bi prigrlili učenu renesansnu Europu, ponajprije i ponajviše »najrenesansniju« Italiju. Zamjetno je njihovo propulzivno involviranje u intelektualni život Italije 15. stoljeća na najvišoj razini. Na razne načine i u raznim prigodama (u humanističkim krugovima, kroz prevodilaštvo, izdavaštvo, korespondenciju i sl.) sklapaju poznanstva i prijateljstva i s hrvatskim humanistima (J. B. Besarion / J. Dragišić, Ivan Vitez od Sredne // G. iz Trapezunta, T. iz Gaze / Benedikt-Benko Kotruljević // J. Argyropulos / Ivan Vitez od Sredne, Ivan Česmički, jedni na druge utječući. Imademo i takav slučaj da hrvatski humanist (Juraj Dragišić) odlučno brani bizantskoga humanista (J. B. Besariona) od optužaba s kojima ga je kao heretika teretio njegov sugrađanin (kretska humanist G. iz Trapezunta). No, pregolem posao u sklopu tih burnih događaja na relaciji bizantski istok – europski jug obavio je i dalekovidni dubrovački dominikanac, teolog, diplomat, humanist i rimski kardinal Ivan Stojković, onodobno bolje poznat kao »Johannes a Ragusio« ili

»Cardinal de Ragusa«. Posao se sastojao u prijenosu god. 1437. preko 60 prikupljenih kodeksa najrazličitijeg sadržaja iz Konstantinopola (gdje se od 1435.–1437. nalazio u svojstvu poslanika Baselskog sabora) u Basel gdje ih je Stojković 19. srpnja 1443., uz određene uvjete, oporučio tamošnjem Dominikanskom samostanu. Sve u svemu, brзом prilagodbom u popunjavanju redova najistaknutijih talijanskih i drugih najrazličitije profiliranih humanista, novopridošli bizantski humanisti dodatno oploduju i obogaćuju talijansku, a preko nje svekoliku europsku humanističku scenu ponajprije za svojim katedrama diljem Italije, a onda svojim prijevodima djela s materinskoga grčkoga na latinski, ne i bez vlastitih djela s mnogim korektivnim zahvatima izobilno korumpiranih tekstova, za koje njihovi autori nisu baš uvijek bili krivi.

LJUDEVIT HANŽEK

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

Hume o (ne)postojanju svjesnog subjekta

Poznata je Humeova tvrdnja o tome da kada detaljno pregleda svoju svijest, u njoj ne pronalazi ništa osim pojedinačnih svjesnih sadržaja, tj. impresija, te da je ideja subjekta svijesti svojevrsna iskustveno ne-utemeljena fikcija.

To je jedna od najspornijih Humeovih teza, donekle i zbog Humeova nejasna odnosa prema njoj. Njene su problematične implikacije: ako ne postoji subjekt iskustava neovisan od samih iskustava, onda je nemoguće govoriti o osobnom identitetu zbog stalne izmjene sadržaja svijesti; misteriozan ontološki status osoba u trenucima nesvjesnosti; nemogućnost numeričkog razlikovanja struja svijesti; te možda najveća teškoća – izrazito snažna protuintuitivnost ideje o iskustvima koja postoje bez subjekata.

U izlaganju ću detaljnije izložiti navedene probleme te pokušati odgovoriti na pitanje je li ta teza nužna posljedica Humeova empirizma, tj. ima li u radikalnom empirističkom sustavu mjesta za ideju o subjektu svijesti koji je ontološki različit od svojih svjesnih stanja.

NUSRET ISANOVIĆ

Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici

Odnos filozofije i religije u Ibn Rušdovom mišljenju – dimenzija mediteranske tradicije racionaliteta

Odnos filozofije i religije središnja je tema islamske filozofije peripatetičke orijentacije. Ova tema je u središtu filozofskog interesa i Ibn Rušda, jednog od najvećih medijevalnih filozofa Mediterana. Iako je filozofija zasnovana na moćima ljudskog uma, a religija na Objavi, njihova istina je jedna i obje teže njenom razumijevanju i spoznaji. Prema Ibn Rušdu zadaća filozofije je da misaono osnaži čovjeka i njegov um dovede do punoljetnosti, da ga uvede u tajne stvaranja i približi Bogu. Za takvo što ona ima uporišta u Objavi, primordijalnom ishodištu religije. Zbiljskom spoznajom Istine i hermeneutikom Objave mjerodavno se bavi samo filozofija. Religija od nje posuđuje takovrsne moći i njima se (spoznajno i hermeneutički) osnažuje. Stoga filozofija nije tuđ i protivnica religiji, nego njena prijateljica i neodvojiva suputnica na putu k jedinstvenoj Istini.

U radu je Ibn Rušd predstavljen kao filozof koji odnos filozofije i religije misli ne samo iz horizonta islama nego i iz oslovljenosti drevnim grčkim mišljenjem i, posebno, mediteranskom tradicijom racionaliteta, čijoj je konfiguraciji i sam doprinio.

LJUDEVIT FRAN JEŽIĆ

Zagreb

O pojmu hrvatske filozofije

U izlaganju se snova pokušava rasvijetliti zašto je pojam hrvatske filozofije nekome sporan, a u kojem je smislu ipak nesporan. On se ne može čisto filozofijski utemeljiti jer je filozofiji nebitno koje je narodnosti ili jezika onaj koji filozofira, a bitno jedino da i kako filozofira. Stoga su pojmovi kao francuska ili njemačka filozofija u jednakoj mjeri sporni kao i hrvatska filozofija. Razinskim razlikovanjem znanstvenoga bavljenja filozofijskom baštinom, usporedivoga s radom antičkih biografa i doksografa, i filozofiranja samoga, našim pojmovima »nacionalnih filozofija« možemo pridati smislenu znanstveno mjesto unutar kulturnopovijesnih studija, kakvi su povijest nacionalnih književnosti ili umjetnosti. A tada, iz vidokruga složene trojezične hrvatske kulture postaje jasnim zašto filozofijski pothvati naših latinista pripadaju pojmu hrvatske filozofije ili »philosophiae Illyricae«.

ŽELJKO KALUĐEROVIĆ

Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu

Herodotovo shvaćanje *dikaiosyne*

Autor u radu istražuje Herodotov doprinos razumijevanju pravde kod Helena, koji se, po njemu, može valorizirati na dvije razine. Najprije, to je terminološka inovativnost nastala pojavljivanjem riječi *dikaiosyne* i osobnom upotrebom *dike* u formulacijama jurističkog tipa. Iz drugog, važnijeg kuta gledano, u četiri različite knjige *Istorije* spominju se svi bitni modaliteti pravde, tj. ona se nagovještava kao kozmička, zakonska i kao individualna pravda. O kojem god od navedenih modusa da je riječ, razmatranje pravde kod Herodota u vezi je s utvrđivanjem njenih bivstvenih karakteristika, ekvivalencije i korelativnosti. Sam Herodot će, vjerojatno i zbog svoje prodemokratske naklonosti, posebno dovesti u vezu pravednost i zakonitost i naglašavati aritmetički oblik jednakosti; on će, točnije, isticati isonomiju, isegoriju i isokratiju.

TONČI KOKIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

Ispitivanje mogućnosti jedinstvenog spolnog odgoja

Naukovna osnova (*curriculum*) zdravstvenog odgoja pretpostavlja uvođenje modula jedinstvenog spolnog odgoja. Pozadinska teorija uvođenja takvog tipa zdravstvenog odgoja normativno određuje ciljeve odgoja ne vodeći računa o višeznačnosti pojma ‘odgoj’, osporavajući vezu morala i spolnosti proizašlu iz različitih i logički konzistentnih teorija o naravi čovjeka, delegitimira tipove etičke prosudbe koji se oslanjaju na teoriju prirodnog zakona i nekonzekvencijalistički tip prosudbe te obećava znanstvenost takvog programa bez pouke o naravi znanosti. Dosadašnji teorijski pokušaji usklađivanja naukovne osnove jedinstvenog spolnog odgoja ni uz uvažavanje dijela nabrojanih problema i zahtijeva moralnog pluralizma, koji je temelj pluralnog demokratskog društva, nisu donijeli uspjeh. Rezultat rasprava unutar demokratskog društva oko spolnog odgoja ostavlja tri mogućnosti: uvođenje barem dvaju programa; teške i neizvjesne pregovore oko jedinstvenog programa; ili diktat države uz obezvrjeđivanje demokratskih i civilizacijskih vrijednosti pluralnog društva.

MARIJANA KOLEDNJAK

Veleučilište u Varaždinu

Razvoj kao sloboda

Živimo u doba neviđenog blagostanja teško zamislivog prije samo jednog ili dvaju stoljeća. Došlo je do promjena izvan ekonomske sfere. Dvadeseto je stoljeće donijelo demokratsko i parcipitativno upravljanje kao vodeći model političke organizacije.

Živimo i u svijetu izvanredne depriviranosti, bijede i ugnjetavanja. Postoje mnogi novi i stari problemi uključujući postojanost siromaštva, neispunjavanje temeljnih potreba, oskudicu, te rasprostranjenost gladi i mnogih drugih poteškoća i ozbiljnih problema.

Prevladavanje tih problema konstitutivni je dio ostvarivanja razvoja. Nepobitna je važnost slobode pri rješavanju tih nedaća. Slobodi su svojstveni raznoliki aspekti koji se odnose na mnoštvo aktivnosti i institucija. Načelo organiziranja koje sve moguće elemente slaže u integriranu cjelinu glavni je problem procesa unapređivanja pojedinačnih sloboda, te društvene obaveze da pomogne u njihovu uspostavljanju.

Izlaganje naslovljeno »Razvoj kao sloboda« želi predstaviti osobiti pristup razvoju. Taj se pristup smatra procesom povećanja stvarnih sloboda kojima ljudi raspolažu, a zastupa ga Nobelovac Amartya Kumar Sen.

SPAHIJA KOZLIĆ

Filozofski fakultet Univerziteta u Zenici

Potčinjeno mišljenje u svjetlu kibernetičkog zahtjeva za totalno uređenim društvom

Stavom da ne postoji bitna razlika između fizikalnog djelovanja čovjeka i rada novijih komunikacijskih uređaja nastoji se danas nivelirati sfera duhovnog i prirodnog. Posljedica je to prihvaćanja tehnike kao posebne vrste ezoterizma koja želi formalizirati i na razinu razmjene korisnih informacija svesti društvenu interakciju. Ova »društvena alkemija« u pravilu izražava nezadovoljstvo sematičkim značenjem pojmova života, svrhe, moralnog djelovanja, razumijevanja, itd., jer su oni kibernetički neprecizni, a time i sistemski neuklopivi.

Ne čudi, onda, stav da je filozofski jezik, primjerice Aristotelov, iz ugla Wienerovog zahtjeva za totalnom upravljivošću i korisnošću jedan od »najrogobatnijih« žargona koji je onovremenim Grcima bio potpuno nerazumljiv. Da bi se izbjegao ovakav, kibernetički nekoristan jezik, potrebno je, iz vizure Norberta Wienera, »rogobatnost« filozofskog izričaja spriječiti uspostavom kibernetičke semantike kao discipline »za kontrolu gubljenja smisla kod jezika«. Zanemarujući hermeneutičku dimenziju govora, mišljenje se nastoji svesti na kalkulirajuću, molekularno preciznu operaciju kako bi se dostigao »vjeran rezultat«. Time se mišljenje potčinjava društveno zadatom biću kao biću u komjemu se jezik pretvara isključivo u sredstvo razmjene obavijesti, odnosno na sceni je kibernetička zakonitost koja se nameće svakom vidu ljudskog organiziranja i djelovanja.

GOTTFRIED KÜENZLEN

Universität der Bundeswehr München

Sekularnost države i religija

1. Sekularnost moderne, liberalne države označava legitimitet države utoliko što garantira da ona nije zasnovana na religijskoj (ili ideološkoj) istini. Jedina »istina« sekularne države jest: osigurati građanski mir. Da bi to ostvarile moderne su zapadne države razdvojile religiju od politike, što je sažeto izrekao Hobbes: »auctoritas, non veritas facit legem.« Ovo temeljno razlikovanje između religije i politike može postati aktualno ako zapadna kultura i njeno razumijevanje države dođe u sukob s kulturnim i religijskim idejama i pokretima, koji takvo razumijevanje ne svojataju ili čak negiraju postojanje ikakve razlike između religije i politike. Razvidno je da ovo razlikovanje postaje aktualno danas na području Mediterana, i to ne samo u islamskom svijetu. Samo sekularnost države može dugoročno garantirati građanski mir, što pogotovo vrijedi za pluralistička i multireligiozna društva.
2. Sekularna je država, s druge strane, zasnovana na pred-političkim uvjetima. Primjerice, vrijednosti iznesene u našim ustavima mogu ojačati samo ako su utemeljene u kulturoj i religioznoj običajnosti većine građana. Dramatika sekularne države leži u činjenici da je ona zasnovana na temeljima koje sama ne može garantirati.
3. Razdvajanje religije i politike mora imati utjecaj na odnos crkve i države, tj. na njihovo razdvajanje. Različiti su modeli tog razdvajanja razvijeni u Europi. U izlaganju će Njemački model biti ukratko predstavljen, zajedno s njegovim problemima.

The Secularity of the State and Religion

Secularity of the modern, liberal state means: The legitimacy of the state is not based on religious (or ideological) truth; the only "truth" for the secular state is: to secure the civil peace. For that the modern occi-

dental state – in a long and often bloody historical process – developed a certain separation between religion and politics; that can be summed up by the sentence of Hobbes: “auctoritas, non veritas facit legem.” – This fundamental differentiation between religion and politics can gain high actuality: namely, if the western culture and its understanding what a state is, will be confronted with cultural and religious ideas and movements, which do not know or even are denying that differentiation between religion and politics. It is visible, that this actuality is of high validity for the entire Mediterranean region – not only of their islamic parts; only the secularity of a state can guarantee the civil peace on the long run – especially in pluralistic and multireligious societies.

The secular state however is based – to its own stability – on prepolitical conditions. The values of our constitutions for example can only gain power, if they are rooted in the cultural or religious morality of the majority of the citizens. The Drama of the secular state is: it is based on conditions which it cannot guarantee.

The separation between religion and politics must have and had consequences to the relationship of church and state: a certain separation between church and state. In Europe were developed different models for that. In the lecture the german “model” will be shortly presented – including its foreseeable problematisation.

MISLAV KUKOČ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

Mediterranski doprinos europeizaciji bioetike

Već na prvim *Mediterranskim korijenima filozofije* u jednom je prilogu predstavljeno »istraživanje korijena mediteranske bioetike«. U ovome se prilogu razmatra nastanak i komplementarni razvoj bioetike u kontekstu različitih znanstveno-teorijskih pristupa i kulturnih perspektiva s posebnim naglaskom na koncepciju integrativne bioetike koja se postupno razvija u okviru filozofskih i interdisciplinarnih konferencija i institucija na »bioetičkim otocima« hrvatskog Mediterana. Potom se istražuje uloga i mjesto integrativne bioetike u ustroju mediteranske bioetike, na jednoj strani, te na drugoj strani doprinos integrativne bioetike posebno, kao i mediteranske bioetike u cjelini, razvoju europske bioetike, odnosno europeizaciji bioetike.

EMIL KUŠAN

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

Schellingov spis *O bitstvu slobode* kao spekulativna interpretacija Kantove etike

Poimanje slobode doživjelo je tri značajne promjene u povijesti zapadne filozofije. U početku svog razvitka, koji se događa unutar okvira grčke filozofije, shvaćanje slobode ograničeno je na njen instrumentalni aspekt – ona je sposobnost izbora uvjetovana ljudskim praktičnim kapacitetima. Srednjovjekovno poimanje inaugurira Aurelije Augustin, koji slobodu shvaća kao svojstvo volje, što će se pokazati osobito važnim u njegovu pokušaju rješavanja problema zla. Posljednji veliki korak pojam čini u novovjekovnoj filozofskoj misli na liniji Kant – Fichte – Schelling – Hegel.

Izlaganje se bavi dvojicom od ova četiri velikana, a trudi se odgovoriti na pitanje: u kojoj je mjeri Schellingova teozofska misao, iznesena u djelu *O bitstvu slobode*, zapravo samo vješta spekulativna interpretacija osnovnih teza Kantove etike? Dodatna intriga leži u činjenici da se u ovoj, kasnijoj fazi svog misaonog razvitka Schelling, barem na deklarativnoj razini, u znatnoj mjeri distancirao od Kanta! Ukoliko ustanovimo da se doista radi o interpretaciji, nadaje nam se novo pitanje: je li ona namjerna ili je (što se čini vjerojatnije) neosviještena? Smisao u kojem koristimo pojam spekulacije postat će razvidan u procesu izlaganja.

ANTO LEDIĆ

Katolički školski centar »Sv.Pavao« u Zenici

Transformacija obiteljske zajednice od antičkih vremena do danas

Obitelj spada u primarnu društvenu grupu i predstavlja najvažniji segment društvene strukture. Kad kažemo da je obitelj temljena institucija društva, onda ne bismo trebali isključiti njenu »privatnost koja je zajamčena zakonom« i posjedovanjem životnog prostora kao jedinog mjesta gdje se stvara čovjek. Kao i svako društvo, tako je i obitelj prošla svoj evolutivni put. Ovisno o utjecaju šire ili uže društvene zajednice, obitelj je bila izložena promjenama u vremenu i prostoru, ovisno o činiteljima, bilo vanjskim ili unutarnjim, klasnim, političkim, kulturnim, tehnološkim, materijalnim, moralnim itd. Dinamika razvoja najčešće je ovisila o sposobnosti njenih članova koji su bili uvjetovani određenim zakonitostima vremena. Obitelj, bračnu zajednicu, trebamo promatrati kao jedino mjesto gdje se čovjek rađa i odrasta, osjeća najsigurnije i socijalizira. Iako je kroz mnoga stoljeća obitelj prolazila određene transformacije pa i krize, a prolazi ih i u naše vrijeme, trebamo je promatrati i doživljavati kao takvu. Od prokreacije, kada započinje čovjekov razvoj, svaki član obitelji prošao je sve faze rasta do konačne orijentacije u koju možemo numerirati kako socijalne tako i konfesionalne vrijednosti. Činjenica je kako obitelj čini nerazdvojiv dio društva i da bismo je razumjeli i pokušali objasniti potrebno ju je promatrati kroz prizmu povijesnih događanja. Ali ne samo povijesnih, nego i kroz periodizaciju društvenih uređenja, ideologija, političkih sustava itd. Kako je društvo prolazilo kroz određene transformacije tako se i na obitelji reflektirala postupna promjena i prilagodba vremenu. Da bismo razumjeli današnju obiteljsku tradiciju nužno je zaviriti u nekoliko tisuća godina prije našeg vremena – u antičku Grčku. Antička Grčka je nesumnjivo kolijevka europske civilizacije. Dostignuća toga vremena i danas nas ostavljaju bez daha, divimo se arhitekturi, umjetnosti, književnosti, idejama, filozofima Sokratu, Platonu, Aristotelu. Zanimaju nas ramišljanja mislioca onoga vremena o obiteljskoj zajednici. Zahvaljujući Aristotelovu djelu

Ustav Atenski lako možemo sagledati pravni položaj obitelji. Interesantno je Aristotelovo poimanje žena čiji položaj zorno prikazuje u djelu *Politika*, držeći ih inferiornima u odnosu na muškarce, kako u anatomskom tako i u psihološkom i etičkom pogledu. Od grčkih filozofa pravu je važnost obitelji pridavao upravo Aristotel. Po njemu je javno društvo bez obitelji nezamislivo. Za razliku od Aristotela, manje ju je cijenio Platon dajući prednost stanovitom »komunizmu«, dok su Epikur, Zenon, sofisti i cinici zabacivali obitelj. Na temelju nekih pravnih izvora, poput *Gortinskog zakonika* možemo zaključiti kakva je bila obitelj toga vremena, a osobito kakav je bio položaj žene. Stoga je zanimljivo istražiti kakvu su ulogu imale žene u tako razvijenom civilizacijskom društvu. Nažalost, danas malo autora postavlja to pitanje i na njega traži odgovor. Jedino Atena i Sparta daju detaljnije podatke o položaju žene. Zašto naglašavamo žene?! Iz razloga jer se držalo da je žena inferiorna u odnosu na muškaraca, a neosporna je činjenica da je jedino biološki moguće stvoriti obitelj ako postoji žena, to drugo biće, ta kolijevka života.

ANITA LUNIĆ

Split

Između književnosti i filozofije: egzistencijalizam mediteranskog kruga

Filozofsko je mišljenje i prije svoje suvremene, jasno osviještene tendencije k interdisciplinarnosti trajno obilježeno isprepletenošću s jedne strane prirodoznanstvenim spoznajama, a s druge religijskim i umjetničkim zanosima. Među njima posebno mjesto pripada književnosti. Dok ostala područja znanja od filozofije *očekuju* aksiologiju i teleologiju, raščišćavanje pitanja svrhe, smisla i (vrijednosti) cilja, književne forme filozofskom mišljenju primarno daju prostor elaboracije. I tako još od stare Grčke do danas.

Iz lepeze tzv. književno-filozofskih radova Mediterana bavit ćemo se onima koji s njegove dvije različite strane tematiziraju egzistenciju. Konkretnije, u usporedbi s egzistencijalizmom Camusa, otvorit ćemo pitanje o mogućnosti govora o suvremenoj hrvatskoj egzistencijalističkoj filozofiji sadržanoj u djelima književnika, prvenstveno Antuna Šoljana.

DARKO POLŠEK

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

**Deset teza »o nama – onda«.
Što možemo naučiti od civilizacija Mediterana?**

Arheolog i povjesničar Richard Miles započinje svoju BBC Seriju »Ancient Worlds«, o civilizaciji Mediterana, riječima »To je priča o nama – onda«.

Šest nastavaka te serije obrađuje nekoliko – po mnogima – kontroverznih teza. Unatoč sjajnoj produkciji, serija je odmah po objavljivanju 2010. izazvala pozornost jer ističe teze koje se danas, u velikom broju knjiga, smatraju »politički nekorektnim«.

Namjera je ovoga članka razmotriti neke izložene teze i elaborirati njihovu važnost, posebno u svjetlu »antropoloških« tvrdnji o istovrijednosti kultura odnosno o poželjnosti kulturnog relativizma.

U deset teza pokušat ću polemično elaborirati svoje stavove o nekim važnim temama i pitanjima izloženim u Milesovoj seriji, poput: smijemo li uopće obrađivati velike teme poput »civilizacije« ili je bolje zadržati se na ograničenijem području istraživanja »kulture«; kakav je odnos materijalne »podloge« civilizacije i njezine duhovnosti; što čini civilizacijski uspon, a što njezin pad; ili kakav je odnos civilizacijske agresivnosti i njezine »civiliziranosti« (civilnosti)?

Fizikalno-filozofski aspekti asimetrije vremena

Naša percepcija vremena jasno ukazuje da je protok vremena usmjeren od prošlosti ka budućnosti, pa se u filozofiji i fizici govori o *asimetriji vremena*, odnosno o *strijeli vremena* (termin koji potječe od Eddingtona). Primjerice, kamen bačen na mirnu površinu vode stvara kružne valove, divergentne u odnosu na točku u kojoj je kamen potonuo. Cirkularno-konvergentne valove, odnosno fenomen koji bi implicirao obrnut smjer vremena u prirodi se ne opaža. Nadalje, u elektrodinamici se ‘valna asimetrija’, odnosno nepostojanje konvergentnih valova odnosi na fenomen elektromagnetskog zračenja. Naime, egzistiraju koherentno divergirajuća zračena polja, povezana su s akceleriranim nabojima, a njihov temporalni inverz – koherentno konvergirajuća polja se ne opažaju u prirodi.. S druge strane, s aspekta fizike, zakoni prirode predočeni u matematičkoj formi simetrični su, odnosno, potpuno isti zakoni vrijede i ukoliko se promijeni smjer vremena. Ova situacija daje se dalje analizirati tako da se formalna dinamička deskripcija prirode razloži na dvije kategorije: na *fizikalne zakone* i *početne uvjete*. Ovu konceptualnu distinkciju nobelovac Wigner nazvao je Newtonovim najvećim otkrićem pošto upravo ova distinkcija ukazuje da su fizikalni zakoni, zapisani u matematičkoj formi, sami po sebi nedostatni za puni opis prirode stvarnosti. Zakoni prirode zapravo opisuju *vremensku ovisnost* fizikalnih stanja u vidu diferencijalnih jednadžbi, ili šire gledano diferencijalnih, integralnih ili varijacijskih jednadžbi. U matematičkom se smislu pod početnim uvjetima obično podrazumijevaju uvjeti kojim se fiksiraju konstante integracije čime se automatski selektiraju određena (partikularna) rješenja diferencijalnih jednadžbi.

Sa stanovišta fizike, klase fenomena koji karakteriziraju smjer u vremenu nazivaju se *strijele vremena*. Neke od strijela vremena su:

elektromagnetska strijela vremena, (uvjetovana prirodom zračenja), termodinamička strijela vremena, odnosno porast entropije u zatvorenim sustavima, evolucijska strijela vremena (vezana za dinamičku *samoorganizaciju* materije), biološka strijela vremena (vezana za starenje i raspadanje živih bića), kozmološka strijela vremena (koja se tiče širenja svemira), itd. Jedna od zadaća fizike i filozofije je odrediti univerzalnu, odnosno temeljnu strijelu vremena na koju se mogu svesti sve ostale *strijele vremena*. Primjerice, Einstein je zastupao stav da se retardacija zračenja (kašnjenje vala u točki promatranja u odnosu na izvor zračenja koji ga generira) dade opisati preko termodinamičkih argumenata, dok je Carnap zastupao obrnuto stanovište. Newtonov pojam apsolutnog, mehanicističkog vremena, koji se matematički izražava konceptom kontinnuma i realnih brojeva odbačen je u potpunosti upravo uslijed razvoja Einsteinove teorije relativnosti. Tako se u okviru Einsteinove specijalne teorije relativnosti može govoriti samo o lokalnoj prostorovremenskoj strukturi predstavljenoj svjetlosnim konusom. Budućnost i prošlost prostorvremena se definiraju relativno za svaki događaj, u svakom referentnom sustavu postoji vlastito *lokalno vrijeme*. Po teoriji relativnosti kategorije istodobnosti, prošlosti i budućnosti, odnosno prije i poslije nisu apsolutne, već relativne. Einsteinova teorija relativnosti po mnogim filozofima pobija i McTaggartovu *A-teoriju vremena* (*temporalnu teoriju vremena*), odnosno McTaggartov *A-vremenski niz* koji implicira postojanje *prošlosti, sadašnjosti i budućnosti*, te postojanje protoka *sad*, a s druge strane favorizira McTaggartovu *B-teoriju* (*atemporalnu teoriju vremena*), odnosno McTaggartov *B-vremenski niz* koji kod događaja u vremenu zadržava samo relativne pojmove *prije-poslije*. Vrijedi istaknuti da bez obzira što su McTaggartovi argumenti o nepostojanju vremena uglavnom odbačeni, njegovi su pogledi na *logiku glagolskih vremena* (*tense*) široko prihvaćeni u suvremenoj logici. Koncept *sad*, ozbiljno je mučio Einsteina koji je tvrdio da iskustvo *sad* znači nešto posebno za čovjeka, esencijalno različito od prošlosti i budućnosti, ali da to iskustvo znanost ne može obuhvatiti. Gödelovo istraživanje rotacijskog svemira u kojem su dozvoljene *zatvorene vremenolike krivulje* što implicira, barem *in principio*, putovanje u prošlost napada i samu linearnu uređenost vremena odnosno objektivnost *B-vremenskog*

niza. Elektromagnetsku strijelu vremena pokušali su objasniti Wheeler i Feynman u svojim radovima na teoriji apsorbera, ali po mnogima ipak neuspješno. Konačno, kvantna teorija, uz svoje probabilističke aspekte, donosi ‘otvorenost budućnosti’, a isto je tako u konfliktu s bilo kakvom *lokalnom stvarnošću*.

ANDREA RATKOVIĆ

Novi Sad

Autodestrukcija jednog društva

Odbijajući prihvaćanje sveopće društvene dekadencije kao svoje neizbježne realnosti, te pripisivanje glavne odgovornosti za istu retrogradnim političkim ideologijama i njenim predstavnicima, srpsko društvo još uvijek ne pokazuje spremnost na obračun s prevladavajućim nacionalističkim pogledom na svijet. Stoga je i više nego razumljivo zbog čega ograničene percepcije svega onog što se nalazi izvan njegovih okvira još uvijek vrijede kao dominantne. Međutim, alarmantna je nespособnost i nespремnost da se spomenuti vid zaključivanja shvati kao rezultat nerealnog poimanja vlastitosti koji nužno vodi u autodestrukciju. Iz tog se razloga dekonstrukcija dominantnog pogleda na svijet čini neophodnom s obzirom na to da se time ostvaruje i dekontaminacija političke, religiozne i društvene kulture, drugim riječima kulture u njenom najširem značenju.

DAMIR SMILJANIĆ

Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu

**Ogled o negativnoj karakterologiji
Vladimira Dvornikovića**

Vladimir Dvorniković se istakao svojim radovima iz područja karakterologije kao zasebne filozofsko-psihološke discipline koja se bavi strukturom, odlikama i tipovima kako pojedinačnog, tako i kolektivnog karaktera ljudi. Njegova monumentalna *Karakterologija Jugoslovena* dala je sistematski doprinos boljem razumijevanju konkretnog mentaliteta južnoslovenskih naroda i narodnosti, ali isto tako do detalja promislila semantičke i fenomenološke implikacije pojma karaktera. Međutim, karakterologija ne obuhvaća samo dobre strane ljudske ćudi i pozitivne tipove. Manje su poznati Dvornikovićeви prilozi o negativnim stranama karaktera, i uopće negativnim tipovima (tzv. ljudi-pauci, karijeristi, »negativci« ...). Stoga će zadatak ovog izlaganja biti ukazivanje na specifičnosti rekonstrukcije takvih karakternih crta, a isto tako naglašavanja značaja »negativne karakterologije« za filozofiju i etiku.

NATAŠA ŠKULJEVIĆ

Katolički školski centar »Sv. Pavao« u Zenici

Marquise de Sade: kruti ateizam ili paradoks božanskog

Ogrnuvši razvrat i zločin u plašt erosa, Sade prekoračuje književne i moralne konvencije, oslobađa jezik i govor te ostvaruje svoju intenciju prodiranja u svijet književnosti. Doslovno shvaćanje de Sadea nikud nas ne dovodi, opominje Bataille, i svakim prilazom ostaje nam skriven. Ono što fascinira kod ovog zagovornika teologije »Višnjeg zlobe« jeste neograničena sloboda u svijetu kojim raspolaže, svijet koji nije na principima mimetičkog, svijet koji razgraničava sa svim što poimamo smislenim. Stvorivši vlastite autoreferencijalne svjetove i oblikovavši svojevrsnu cjelinu ljudskog iskustva, ponirući do najprimitivnijih nagona Sade slika razvratne filozofe koji uporno streme postići Zlo. Čudovišnost njegovog izričaja ima za zadatak poricanje Boga. Nije najjasniji aspekt sa kojeg progovara, lelujajući se od deizma do hladnokrvnog ateizma, svojim »osobnim neprijateljstvom s Bogom« Sade upravo potvrđuje ono što istovremeno s najvećom strašću poriče. Kombiniranjem narativnih tokova u ispovijest protagonista, Sade nam donosi modernog čovjeka suočenog s temeljnim pitanjima apsurdnosti svakog ljudskog čina. Izrugujući Providnost ali i društvene konvencije oslonjene na nametnute granice on dovodi do smisla čovjekovog djelovanja u svijetu poružene etike, iznosi moralnu dramu modernog čovjeka koji u totalitarnom sistemu kakav mu je dan ne uspijeva uspostaviti principe humaniteta i slobode.

ŽELJKO ŠKULJEVIĆ

Filozofski fakultet Univerziteta u Zenici

Sokratova pjesnička krivnja

Ako je vjerovati Arijanu Flaviju iz Nikomedije (2. st.) i onome što je zapisano o Epiktetovom učenju (*Razgovori Epiktetovi*), Sokratova usmenost postaje sumnjiva. To na izvjestan način donosi i Tomlinova *Great Philosophers of the West*, istina u obliku bilješke koja, ako ništa drugo, iznosi na vidjelo jednu paradoksalnu činjenicu. Epiktet koji također nije ništa bilježio i rugao se onima koji su pisali knjige, dovodi u pitanje Sokratovu usmenost. Vrlo je vjerovatno da je mogao znati za Sokratove »poetske kompozicije«, sastavke koji su najvjerovatnije odmah uništeni. I Nietzsche u *Rođenju tragedije*, doduše iz drugih namjera, »tvrđi« da je Sokrat pisao. Navodno je poslušavši glas u snu, napisao proemij Apolonu, a nekoliko Ezopovih basni pretočio u stihove. Prethodno utvrdivši da sam Sokrat nije ništa pisao, o njegovim tobožnjim pismima (*Epistolae Socraticorum*) M. N. Đurić navodi nekolicinu autora koji su to pokušali istražiti (R. Hercher, J. Sykutris, M. Schanz i dr.)

Ako su mjerodavni govori o bogovima bili pjesnički, kaže Figal, onda je Sokrat kriv jer je, po Meletovim optužbama, »opjevao nove bogove« (*Euthyphr.* 3b). Sokratovu krivnju dakle, tužilac pokušava utemeljiti u njegovom navodnom pjesničkom izgovaranju i izražavanju što po nekima ne odgovara istini. Naime, još su proroci propovijedali, kako stoji u *Obrani Sokratovoj*, »da pjesnici doduše znaju što je lijepo, ali ne znaju o čemu govore« (*Apol.* 22c). Izvire li pjesnički govor uistinu samo iz oduševljenja, ima li on karakter ispitivanja i poricanja, je li njegov cilj (raz)umsko poimanje?

NIKOLA TADIĆ

Metalurški fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Korčula naše mladosti

Ni filozofski esej ne pokazuje uvijek pravu sliku, istinu. Pjesnički pak govor očuti, stvara, izmisli, kao iskrivljeno zrcalo, neku sasvim drukčiju! U slike zapleteni jezik uma i emocija u sitnim satima noći veljače, kad su sva svjetla umrla, kad snjegovi padaju i ne popušta zima, u Segestiki sjedi Kelt, o Mediteranu sanja, o moru, onom suncu, vjetrovima, malim valovima zajedničkog zaljeva. Od mladosti u druženju s filozofima, filozofkinjama, pjesnikinjama, pjesnicima Mediterana, svojim sam malim pričama, pjesmama u prozi koje su se pojavile niotkuda, u raznim formama o raznim filozofijama, filozofima, sročio, promislio, ispjevao, zbirku koja ne razara, glavu ne protresa, no možda hukom emocija i uma, nostalgije i sjećanja, mijenja način kako sam nekada doživljavao i shvaćao poeziju. Uz svaki tekst ide i onaj mali suptilni, srčani dodatak pjesmi, posveta svojim profesorima i kolegama. I sad mi se čini, da mi oni noću razbijaju samoću, da zovu, kucaju na vrata mišljenja, pjesništva. Da stružu po staklima prozora čvarnatim prstima, da prahom pahulja skrivaju onaj Heraklitov mračni pogled, što svagda o logosu i padu promišlja. Oh ta njegova misao, nikada do kraja doumljena, pogreška u tumačenju, možda poezija! Odvodim vas, zavodim, nagovaram! Svoju ću vam svijet pokazati! A dal' će te se znati vratiti iz naših panonskih šuma i njihovih čuda, da poput druida tražite odgovore na pitanja, ne znam! Poezija je igra! Sve je na Vama! Tekstove iz knjige *Zagrebačka filozofska škola* posvećujem svojim profesorima i prijateljima, našim filozofima mediterancima. Od Grka, Petrića, Vlačića, Ruđera Boškovića do šezdesetosmaša, praxisovaca, Korčule naše mladosti!

NEBOJŠA VASIĆ

Filozofski fakultet Univerziteta u Zenici

Ideja *ahimse* – metafizički imperativ ili patetični prizvuk drevne filozofije

Gandhi je umjesto ideje revolucije *koja jede svoju djecu* propovijedao duhovnu evoluciju, koja se odriče krvi i nasilja. Moć *ahimse* Gandhi je dokazao u čuvenom *maršu soli* kada je zabranio svojim sljedbenicima da na silu britanske imperije odgovaraju silom. Ipak, nisu svi indijski filozofi prihvaćali u potpunosti i bez ograda ideju nenasilja tako da je Sri Aurobindo smatrao da *ahimsa* ima svoje granice i da je, u određenim ekstremnim situacijama, nasilje neizbježno, opravdano i jedino moguće kao dostojanstven odgovor besprizornom zlu. Gandhi je *ahimsu* nazvao *najvećom snagom kojom raspolaže čovječanstvo*. Uvijek treba naglašavati da najveće religije prihvaćaju nenasilje kao svoj temeljni postulat: Kuran je u prijevodu mir i u svetoj knjizi islama stoji zapisano *da u vjeri nema prisile*, Krist je naredio svom vatrenom apostolu Petru; *vрати мач у корице своје*, kao što u Talmudu možemo naći; *bolje je da se nalazimo među progonjenim, nego među progoniteljima*, dok je Gautama Buddha upozorio na besmislenost osvete; *ako se svi budemo svetili oko za oko na kraju će čitavo čovječanstvo ostati slijepo*, što je u suglasju s Lao-Tseom; *nametati svoju volju drugima je nasilje, nametati samoga sebe vrhunac je nasilja*.

U Patandalijevim joga sutrama *ahimsa* je imperativ duhovnosti; osnovno ograničenje (*yama*), ne samo kraljevske (*raya joge*) nego i drugih srodnih staza; *karma*, *džana*, *bhakti*, *hatha* – da spomenemo samo najpoznatije.

Đainizam nas uči da ubiti drugoga znači ubiti sebe i da druge treba tretirati uvijek sa suosjećanjem i poštovanjem kako već želimo i da se drugi ophode prema nama.

Svijet koji se odriče vječnog zakona *dharme* i *ahimse* nema perspektivu, što ću nastojati potkrijepiti svjedočanstvima drevnih filozofija i religija...

DAFNE VIDANEC

Visoka škola za poslovanje i upravljanje »Baltazar Adam Krčelić«, Zaprešić

Sreća i ljudsko djelovanje: antropologijsko-filozofijsko-psihologijski i etički pristup problemu

Pitanje određenja, prirode i biti koncepta sreće, kao i pitanje modusa njezina ostvarivanja, spoznavanja i (pre)poznivanja u konkretnom ljudskom djelovanju, jedno je od najspornijih pitanja na koje filozofija od Aristotelova vremena naovamo nastoji odgovoriti, polazeći od same kompleksnosti pitanja, koja se prije svega očituje u različitosti teorijskih pristupa razumijevanju problematike sreće koje je (slično kao i pristupe razumijevanja koncepta identiteta) moguće klasificirati u tri temeljne kategorije: 1) narativni pristupi; 2) sociobiologijski i 3) psihologijski. Sreća i identitet, kada je riječ o ljudskom djelovanju, dva su međusobno usko povezana fenomena ljudskog mišljenja i djelovanja. Njihovo razumijevanje neumitno ovisi o unutarnjim i izvanjskim čovjekovim zadatostima, kao i o zadatostima vremena i prostora – neizbježnih odrednica ljudskoga života.

U ovome elaboratu, a kako je već naznačeno u njegovu glavnom naslovu, želi se raspravljati o četiri aspekta razumijevanja biti sreće. U prvome dijelu elaborata govorit će se o antropološkim pretpostavkama i zadatostima naznačenoga problema.

U drugome će se dijelu raspravljati o spoznajnim temeljima Aristotelova koncepta eudaimonizma.

Treći dio elaborata orijentiran je na Russellov, psihologijski model sreće.

U posljednjem, dakle, četvrtom dijelu, eksplicira se etički aspekt sreće u perspektivi Taylorove komunitarijanske koncepcije suvremenog »dobrog društva« kojooj je implikativni aristotelijanski polis – model sreće.

STANKO VLAŠKI

Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu

Novalisovo romantiziranje kršćanske povijesti i pitanje ujedinjenja Europe

Esej »Kršćanstvo ili Europa« njemačkog romantičara Friedricha von Hardenberga – Novalisa – od dana kada mu je kritički pristupio Dilthey tumačen je kao poetska filozofija kršćanske povijesti položena na bitno nepovijesnu osnovu romantiziranog kršćanskog srednjovjekovlja. Ovaj prigovor približava Novalisovo stanovište pozicijama Fihteove filozofije apriornog svjetskog plana, a osvjetljavanje načina na koji Hardenberg pristupa promišljanju prošlosti i budućnosti kršćanstva prema autorovom stavu može dodatno biti osvjetljen usporedbom s Hegelovom filozofijom svjetske povijesti i ulogom koja se u njoj dodjeljuje kršćanskoj religiji. Istovremeno, autor pokušava pronaći odjeke načina na koji Novalis apelira na duhovno ujedinjenje Europe među novijim teoretičarima koji pristupaju kršćanstvu i traga za onim što se u njemu još uvijek može smatrati aktivnim.

MIROSLAVA VUČKO

Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku

Narcis – od bajoslovnoga i antičkoga do Christophera Lashova

Zbiljski Ja ili moje snovito jastvo?

I

Ogled o prvoj i drugoj topici Freudove psihoanalize (*Eros u oblikovanju i značenju prve topike psihoanalize; Eros i Thanatos u oblikovanju i značenju druge topike psihoanalize*). Freudova omiljena dosjetka o neuspjelosti Ja u ovladavanju podražajima iz vanjske zbilje, misao o jahaču i konju koji padaju niz liticu, u susretu s lavom, s vanjskim svijetom, nalazi usporednice sa sredozemnim korijenima kod Platona (*Fedar*, XXV), komentara Seksta Empirika i Parmenida. Indolog M. Ježić pronalazi usporednice Parmenidova spjeva, Seksta Empirika, Platonova *Phaidra* (246b) s junakom u kolima i s konjima prema Katha Upanišad I 3, 3–6 (*Rgvedske upanišadi*, 1999., 82,83).

II

U Ovidijevim *Metamorfozama* (Treće pjevanje, 340–510), Narcis odbija ljubav nimfe Jeke, zapravo sveobuhvatniji egzistencijalni poredak.

Hoće, u tišini i u izabranomu vidu osame, ostvariti: biti sloboda da bude ono što sam misli da je. U tihomu Ovidijevu glasu: »Onoga nema, što hoćeš, što ljubiš, izgubit ćeš, bježi ...« sažeta je opomena o iluziji i pričinu o samomu sebi (u *thanatosu*), o pričinu koji do posljednjega razdaje sve za nestvarno i za ono što se nikada ne će ostvariti. Ljubovanje pričina i fantazije o sebi, svi, osim zapostavljene Jeke, ne žele više spriječiti. U svomu naumu, ni ona ne uspijeva odvratiti Narcisa. On sam ne ostvaruje odraz kojemu teži, kao što nije svjestan da je ono što ga »neodoljivo« privlači samo odraz dublje zbilje. Premda Narcisovo »mjesto« u osami, kraj vode i izvora, podsjeća na *otvorenost prema onostranosti*. »Izvor i šuma odgovaraju Narcisovoj želji« (Marcuse, *Eros i civilizacija*, 1985.,

149) *ne za trajno* u mitu a ni u stvarnosti. A »stvari prirode su slobodne da budu ono što jesu« (Marcuse, *Eros i civilizacija*, 1985., 149), *što bi mogla biti i potisnuta Narcisova težnja*.

Za ovo istraživanje važno je da je Narcisov odnos prema samomu sebi *zrcalan*, neizvoran, svodi se i na pitanje: gdje je Narcisovo mjesto u ethosu nezbiljskoga, koje »mora« biti ono što nije?

Magischer Zauberer iznosi opservaciju da će na pitanja uloge izgrađivanja Ja i zagonetnoga nesvjesnog odgovoriti samo temeljno istraživanje narcističkih psihoneuroza (*Uvod u psihoanalizu*, 2001., 371; *Budućnost jedne iluzije*, *Nesvjesno*, 1986., 123), i nalazi bitan razlog za tu opservaciju (*Budućnost jedne iluzije*, *Prilog uvodu u narcizam*, 1986., 46).

Prema Lashovu interpretacijskom ključu, kultura postmoderne afirmira posve Freudovu tezu. Odbijajući neprihvatljive dijelove vanjska svijeta (i »neprivlačne« vidove sebstva), suvremeni Narcis teži *dijelu* objektiviteta i »izabranim« vidovima sebstva koji će korisno služiti opstanku veličajnoga ja, gotovo do kraja. Narcističkim iskustvom nastoji se složiti mozaično-nadmoćni način života. Narcističke značajke, u doba društvenoga mnoštva potrošača, korisnika usluga, gledatelja, sudjeluju u igrokazu totalitarne demokracije, prisutne »u različitom stupnju u svakom...«

U Lashovu djelu je samo označena *bitna* sposobnost za napredak sebstva, djelotvornost sinteze loših slika o objektima (o sebstvu) i dobrih slika o objektima (o sebstvu). Poseban položaj u djelu *Narcistička kultura* stječe zamisao: veličajni San o ja prethodi »buđenju«.

Stalno »prestizujući događaji«, neizbježne su prepreke »uspavanomu« nezbiljskom jastvu. »Neurotičari sami tvore putove svoje neuroze« prema Freudu, kao što je nasilje prema Drugima iz objektnoga svijeta, izvedenica nasilnosti i neriješena pustošenja prema samomu sebi.

»Unutarnji rat« a ne vanjski, odgovor je koji Freudov i Lashov filozofem, nude Narcisu i ethosu nezbiljskoga (iluzornoga i sukobnoga!), kao i *sam smisao* delfijske misli: Gnothi seauton!

ENIS ZEBIĆ

Zagreb

**Jedna moguća skica za filozofiju politike
Vinka Kriškovića**

Sveučilišni profesor upravnog prava, političar, šekspirolog i esejist Vinko Krišković (Senj, 1861. – Zürich, 1952.), u više se svojih djela bavio temama iz filozofije politike. Po vlastitom priznanju, njegov motiv nije u prvom redu bio intelektualni ili znanstveni interes, već mu je namjera bila da na taj način pomogne – kako je kazao: »političkom uzgoju moga naroda«. Iako je Krišković u svom bavljenju filozofijsko-političkim temama naglasak stavljao na engleske autore i englesku političku praksu, s inzistiranjem na osobnoj slobodi, svoje teze izvodi u dijalogu s klasičnim filozofskim autorima – od Platona i Aristotela, preko Machiavellija do prosvjetitelja.

BERISLAV ŽARNIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

Deontička logika, metanormativna teorija i etika komunikacije

Izložit će se dva rezultata recentnih istraživanja u deontičkoj logici i postaviti će se pitanje njihovog odnosa. Prvo, predstaviti će se način povezivanja teorije normativnosti J. Broomea i standardne deontičke logike. Pokazati će se da takvo povezivanje potvrđuje slutnju G. H. von Wrighta o metanormativnom položaju deontičke logike ali uz potrebu dopuna. Drugo, predstaviti će se mogućnost trećeg stajališta o izvoru paralelizma između logičkih odnosa, jezičnih zaduženja te ovlaštenja i racionalnosti, koje na tragu dinamične logike J. van Benthema a za razliku od Sellars-Brandomove normativne pragmatike i Searle-Vandervekenove ilokucijske logike, promatra logičku strukturu jezika kao izvor etike komunikacije. Na kraju, povezujući prvi i drugi rezultat, postaviti će se pitanje o posebnim svojstvima normativnog sustava kojem su podređeni govorni činovi.

ADRESAR SUDIONIKA

Zoran Arsović

Univerzitet u Banjoj Luci
Filozofski fakultet
Bulevar vojvode Petra Bojovića 1A
78000 Banja Luka
Bosna i Hercegovina
e-mail: arsovic@blic.net

Pavo Barišić

Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Sinjska 2
21000 Split
Hrvatska
e-mail: pavo@ifzg.hr

Sulejman Bosto

Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
Franje Račkog 1
71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina
e-mail: sulejmanbosto@yahoo.com

Marita Brčić Kuljiš

Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Sinjska 2
21000 Split
Hrvatska
e-mail: marita.brcic.kuljis@ffst.hr

Daniel Bučan

Laginjina 3
10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: danbucan@yahoo.com

Dušan Čizmić Marović

Starčevićeva 9
212019 Mravince
Hrvatska
e-mail: ducim@yahoo.com

Krešimir Čvrljak

HAZU

Opatička 18

10000 Zagreb

Hrvatska

e-mail: cvrljakk@hazu.hr

Ljudevit Hanžek

Sveučilište u Splitu

Filozofski fakultet

Sinjska 2

21000 Split

Hrvatska

e-mail: ljuhan@ffst.hr

Nusret Isanović

Univerzitet u Zenici

Islamski pedagoški fakultet

Hasana Kikića 15

71000 Sarajevo

Bosna i Hercegovina

e-mail: nusret.isanovic@gmail.com

Mirko Jakić

Sveučilište u Splitu

Filozofski fakultet

Sinjska 2

21000 Split

Hrvatska

e-mail: mirko.jakic@ffst.hr

Ljudevit Fran Ježić

Kneza Mislava 14

10000 Zagreb

Hrvatska

e-mail: ljfjezic@gmail.com

Željko Kaluđerović

Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet
dr. Zorana Đinđića 2
21000 Novi Sad
Srbija
e-mail: zeljko.kaludjerovic@gmail.com

Tonći Kokić

Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Sinjska 2
21000 Split
Hrvatska
e-mail: tkokic@ffst.hr

Marijana Kolednjak

Veleučilište u Varaždinu
J. Križanića 33
42000 Varaždin
Hrvatska
e-mail: marijana.vz@gmail.com

Spahija Kozlić

Univerzitet u Zenici
Pravni fakultet
Fakultetska br. 3
72000 Zenica
Bosna i Hercegovina
e-mail: spahija@gmail.com

Gottfried Küenzlen

Universität der Bundeswehr München
Fak. SOWI
8577 Neubiberg
Deutschland
e-mail: gottfried.kuenzlen@unibw.de

Mislav Kukoč

Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Sinjska 2
21000 Split
Hrvatska
e-mail: mislav.kukoc@ffst.hr

Emil Kušan

Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Sinjska 2
21000 Split
Hrvatska
e-mail: emikus@ffst.hr

Anto Ledić

Katolički školski centar »Sveti Pavao«
dr. A. Aska Borića 20
72000 Zenica
Bosna i Hercegovina
e-mail: anto.ledic@yahoo.com

Anita Lunić

Put kruga 34
Mali Rat
Hrvatska
e-mail: anita.lunic@yahoo.com

Darko Polšek

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Ivana Lucčića 3
10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: dpolsek@ffzg.hr

Dragan Poljak

Sveučilište u Splitu
Fakultet elektrotehnike, strojarstva i brodogradnje
R. Boškovića 32
21000 Split
Hrvatska
e-mail: dpoljak@fesb.hr

Andrea Ratković

Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet
dr. Zorana Đinđića 2
21000 Novi Sad
Srbija
e-mail: andrearatkovic08@gmail.com

Damir Smiljanić

Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet
dr. Zorana Đinđića 2
21000 Novi Sad
Srbija
e-mail: metaphilosoph@aol.com

Franjo Sokolić

Sveučilište u Splitu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Teslina 12
21000 Split
Hrvatska
e-mail: sokolic@pmfst.hr

Nataša Škuljević

Katolički školski centar »Sveti Pavao«
dr. A. Aska Borića 20
72000 Zenica
Bosna i Hercegovina
e-mail: natasa.skulj@hotmail.rs

Željko Škuljević

Univerzitet u Zenici
Filozofski fakultet
Zmaja od Bosne 56
72000 Zenica
Bosna i Hercegovina
e-mail: zeljko.skuljevic@pf.unze.ba

Nikola Tadić

Sveučilište u Zagrebu
Metalurški fakultet u Sisku
Zibelska 15
44000 Sisak
Hrvatska

Nebojša Vasić

Univerzitet u Zenici
Filozofski fakultet
Zmaja od Bosne 56
72000 Zenica
Bosna i Hercegovina
e-mail: neb.vasic@gmail.com

Dafne Vidanec

Visoka škola za poslovanje i upravljanje
»Baltazar Adam Krčelić«
Novakova 23
10290 Zaprešić
Hrvatska
e-mail: dafne.vidanec@gmail.com

Stanko Vlaški

Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet
dr. Zorana Đinđića 2
21000 Novi Sad
Srbija
e-mail: stanko.vlaski@gmail.com

Miroslava Vučko

Baranjska 38

31000 Osijek

Hrvatska

e-mail: miroslava-v95@hotmail.com

Enis Zebić

Kralja Zvonimira 119

10000 Zagreb

Hrvatska

e-mail: enis.zebic@gmail.com

Berislav Žarnić

Sveučilište u Splitu

Filozofski fakultet

Sinjska 2

21000 Split

Hrvatska

e-mail: berislav@ffst.hr

IZDAVAČI

Hrvatsko filozofsko društvo
Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3
10000 Zagreb

i

Odsjek za filozofiju
Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu
Sinjska 2
21000 Split

ZA IZDAVAČA

Nada Gosić

UREDNICI

Ljudevit Hanžek
Emil Kušan
Mira Matijević

KOREKTURA

Mira Matijević

DESIGN KORICA

Luka Gusić

PRIJELOM TEKSTA

OCEAN GRAF, Zagreb

TISAK

GRAFOMARK, Zagreb

NAKLADA

200